

Secció oberta

Espanya tal com és, de Valentí Almirall.
Noves dades de l'assaig crític més destacat
de la Restauració (1885)

per Josep M. Figueres i Artigues
Universitat Autònoma de Barcelona

L'assaig *Espanya tal com és* ha esdevingut un assaig d'èxit per a conèixer la societat de la Restauració. Ha tingut diverses edicions al segle XIX i també diverses al segle XX que palesen la seva importància. No és habitual que un treball, en clau de diagnosi i d'assaig crític sobre la Restauració, sigui constantment reeditat. Els seus valors, prou coneguts, ens mostren un text de gran força narrativa, amb contundència intel·lectual en l'exposició de motius o argumentari i amb eco públic també rellevant. Ha estat publicat a Barcelona, Montpeller, París, Madrid i l'Havana. Les diverses edicions, seguides i reiterades, mostren el seu impacte social.

L'objectiu del present article és donar a precisar i conèixer noves dades sobre la gestació, projecció i difusió i incidència del text d'Almirall. Se l'ha considerat una de les aportacions més dures al corrupte, polèmic i discriminatori règim de la Restauració espanyola, que Valentí Almirall denuncia de forma nítida, clara i concloent: és la crítica, per antonomàsia, de la Restauració. Fou escrita, com veurem més avall, el 1885, i no el 1886. En format periodístic i en clau de lectura de paper de premsa en lloc de text llibresc, la qual cosa fa palesa, doncs, una coherència amb la trajectòria d'Almirall, ideològic i pensador però també activista i periodista, que utilitza regularment la premsa. De *La Imprenta* a *L'Avens* passant pel *Diari Català* i els butlletins del Centre Català. Donava a conèixer la seva visió de forma ràpida i en estil periodístic, com si l'autor no tingués paciència a esperar la publicació d'un llibre. De fet tota la seva obra, menys *Lo Catalanisme*, és eminentment periodística, o sigui de redacció dinàmica, publicació immediata i amb aspiracions d'impacte. També cal dir que fou escrita en català, fet coherent amb el tarannà de l'autor que publica en castellà només quan no disposava de tribuna en català. El fet que fos publicada a França crearà confusions de tal abast que fins i tot serà traduïda al català (!) sense utilitzar la primera versió, sense conèixer que fou escrita en català.

Anunciarem¹ que l'obra *L'Espagne telle qu'elle est*, de la qual sempre, hi també nosaltres, s'ha escrit que fou redactada en francès i publicada, per primera vegada, a França i el 1886, fou, en realitat, escrita en català, publicada l'any anterior i aparegué en suport periodístic i no en format llibre com s'havia considerat fins que en aquella tribuna museística ho anunciarem. Són, doncs, tres noves dades que tenim d'aquesta obra: l'any, el lloc i la llengua. Amb, òbviament, el text primer que ens permetrà d'estudiar més endavant les variacions. Vegem ara els aspectes editorials situant-nos abans en uns antecedents sobre l'actuació difusora d'Almirall en el context de la Restauració.

1. A la conferència «Valentí Almirall: mirada bibliogràfica a la trajectòria ideològica», Museu d'Història de Catalunya de Barcelona, 7 d'octubre de 2004.

Característiques editorials de l'obra d'Almirall

Almirall publica de forma regular durant el període 1868-1888 en plataformes periodístiques i de contingut força crític del sistema polític dominant. Veurem uns aspectes heterogenis de la seva producció que ens acostin al to periodístic, a la utilització del llibre i a la sistemàtica utilització de la premsa com a tribuna. Escriurà en llibre només quan hi hagi dificultats de censura i sigui més fàcil fer-ho com a llibre que no com a premsa.

Si ens atenem a la definició legal aleshores, anys vuitanta del XIX, de llibre, aquest ho és fins a cinquanta pàgines mentre el fullet o opuscle té inferior paginació. Almirall publica, segons aquesta definició, en vida seva gairebé una desena de llibres i una altra de fullets, sense comptar les reedicions. Dels primers assenyalen dues novel·les, un assaig —*Lo Catalanisme*— i aplecs d'articles periodístics. Les dues novel·les són narracions carregades d'ideologia on la redacció literària passa a un segon terme després de la voluntat política de denúncia. Amb redacció poc reeixida i tanmateix excel·lent en llur finalitat social en voler retratar una societat que Almirall vol canviar. Són escrites amb pseudònim —A. Z.— i apareixen gairebé simultàniament el mateix 1878. Porten títols eloqüents: *Una autoridad modelo: historia de un gobernador de orden* y *El alma al diablo*. El diari *La Publicidad* n'anuncia una tercera, *Lo mío, el hogar y el cielo*, que no hem arribat a veure, i, presumiblement, no aparegué ja que no se'n conservava cap exemplar ni cap referència a la premsa de l'època. De la primera novel·la, *La impremta*, en parlen —correligionaris dixit— en una nota informativa extensa de forma òptima valorant positivament que retrati personatges i situacions dignes de blasmar. Almirall hi descriu la maldat dominant: «cuadro sombrío, cielo cubierto de nubes con escasos reflejos de luz». Un dels pocs lectors de les dues novel·les, no han estat mai reeditades i no hem vist que fossin comentades per ningú més, és Isidre Molas, l'altre lector que n'ha parlat és Jordi Solé-Tura. Molas les descriu com: «violentament anticlericals, antimilitaristes, antioligarquiques». Aquestes novel·les seran suggerents perquè Almirall tornarà en aquesta temàtica deu anys després. Serà *Espanya tal com és*.

Almirall també va escriure, de jove, una humorada teatral, *Moisés*, fruit dels tallers juvenils, de la qual no hem trobat rastre ni als arxius teatrals ni a les biblioteques convencionals. La resta de la seva obra, afortunadament, és pot localitzar i està constituïda, com dèiem, fonamentalment per recopilacions d'articles, així: *Escritos catalanistas* (1878), amb textos que procedeixen de *La Imprenta*, *Gaceta de Barcelona*, *El Porvenir* i *La Campana de Gràcia*; *La Confederación suiza y la Unión Americana* (1886), impresa a les premses d'*El Nuevo Mensajero* de Vilanova i la Geltrú, i altres sèries com *Los Estados Unidos de América. Estudio Político* (1884), *La Confederación suiza* (1886), etc. Una recopilació de molt bona fortuna foren els *Artículos literaris* (1904) procedents de *L'Avens du*

Espanya tal com és, de Valentí Almirall. Noves dades de l'assaig crític més destacat de la Restauració (1885)

rant la llarga dècada en què hi col·laborà, són el tercer volum que publica en vida dels seus articles. Si mirem la seva biografia² en la taula on aplegarem la seva obra, el 1990 i aquest 2004 es reedità, hi localitzem 679 articles recollits de vint-i-dues capçaleres, al llarg d'una vintena d'anys d'activisme —1868-1888—, sempre publica articles i en quantitat: a *La Imprenta* 68, als butlletins del Centre Català 90, a *El Federalista* 40, a *El Estado Catalán*, en les dues èpoques, 74, al *Diari Català* més de 300...

Estrictament creats com a llibre, només podem citar, ultra les novel·les, dos títols: *Lo Catalanisme* i la *Contestación al discurso leído por D. Gaspar Núñez de Arce*, ambdós del 1886, bé que és amb estructura d'assaig o d'article llarg que és tanmateix la forma habitual d'exposició escrita on millor es desenvolupa narrativament Almirall. Els articles podran aparèixer després editats com a llibres o, en acció també d'agitació, ràpida i dinàmica, com a fullets. Així aplega sèries de cartes com les d'*El Diluvio* el 1881 sota el títol comú *Explicaciones* i molts d'altres. Només cal fixar-se en la bibliografia que aplegarem.³ On excel·lirà serà en els discursos i les cartes públiques, que són un altre dels mètodes de projecció que usa. Per exemple, nombrosos sobre el proteccionisme el 1881, el discurs de l'Ateneu Barcelonès el 1896 com a darrer text, «serio» en diu Manuel Folguera i Duran, tot passant pels no tan citats, com el discurs al Centre Català de Sabadell (1897) per no allunyar-nos d'aquesta ciutat i els importants, com recordava l'enyorat Ernest Lluch, fent referència a la valuosa reflexió sobre el Cobden Club.

La seva bibliografia és, així, força nodrida i és projectada mitjançant el periodisme. A més de la gairebé vintena de llibres i opuscles esmentats hem localitzat, mentre teníem cura de la seva obra completa, per encàrrec del Centre d'Història Contemporània, a la dècada dels vuitanta, mitja dotzena de pròlegs i una altra mitja dotzena de discursos publicats de forma independent. On excel·leix la difusió del seu pensament, insistim-hi un cop més, és en els parlaments públics i, molt especialment, en els articles de premsa. Personalment hem tingut cura de l'edició de tres volums antològics d'articles i n'hem recollit un centenar llarg dels gairebé set-cents que escriví. Tot i sumar-hi les sèries dels Estats Units, Suïssa, Andorra i els de *L'Avenç* no s'arriba, ni de bon tros, a la tercera part del total de la seva obra periodística. El gruix, doncs, dels seus articles ens és encara desconegut. És d'esperar que quan pugui aparèixer editat el gruix de la seva obra se'ns mostri un Almirall que deriva vers la projecció ideològica mitjançant l'ús del periodisme polític, fet tanmateix habitual a l'època, com Mañé i Flaquer, Narcís Roca i Ferreres o el mateix Prat de la Riba, amb articles i llibres que apleguen un conjunt

2. Josep M. FIGUERES, *Valentí Almirall. Forjador del catalanisme polític*, 2a ed., Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2004, p. 92.

3. *El Primer Congrés Catalanista i Valentí Almirall. Materials per a l'estudi dels orígens del catalanisme*, 2a ed., Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2004, p. 253-282.

textual important i conegut. D'Almirall, no obstant això, no s'ha pogut conservar el seu arxiu, fet que, amb l'heterogeneïtat de les tribunes on participà, fa molt complexa la fixació plena de l'obra.

A la premsa no hi ha només articles doctrinaris sinó també un conjunt notable de discursos, conferències, relats de viatges, etc. Tot un aplec de textos múltiples i amb dificultats de cerca. No tenim col·leccions completes de periòdics locals com és el cas d'*El Nuevo Mensajero* (Vilanova i la Geltrú) i el mateix esdevé en els fullets que igualment en algun cas són il·localitzables com el tan citat *Guerra a Madrid!*, que, pel llampant títol, promet les delícies del lector regionalista del moment i que pensa en la capital cortesana, ociosa i xucladora dels recursos de la perifèria. Tanmateix no l'hem sabut trobar a cap biblioteca pública ni de Barcelona o Madrid ni a arxius privats o especialitzats inclosos els policíacs. Era, diu Melcior Font, un simple full, un manifest. El podríem, no obstant això, obviar tenint a l'abast els articles d'*El Estado Catalán*, tot i que la curiositat, sempre estimada, encara ens el fa perseguir. Altres textos són, amb lleugeres tonalitats autobiogràfiques —ell que mai no diu res de la seva vida pròpia—, els únics que dedica a *La Casa de Caridad* (1879), o, el més habitual, la temàtica recurrent de la ideologia, del problema de l'Estat, de l'opressió de Catalunya. *Aspecte polític i social del Renaixement català* aparegut com a sèrie de vuit a *La Renaixença* el 1885 —l'any que compartien projecte polític, arran de la *Memòria en...* coneguda com el *Memorial de Greuges*— i reeditat el 1901 amb el títol de *Regionalisme i particularisme*. Ens interessa destacar, abans d'entrar en *Espanya tal com és*, només uns títols puntuals representatius, atès que la matèria dels anys de vida intel·lectual d'Almirall és força nodrida.

La bibliografia d'Almirall és important, pel contingut essencial en la formulació d'un pensament original de factura certament reivindicativa, com no podia pas ser d'altra manera amb una Catalunya que no conservava ni institucions, ni govern, ni lleis i es governava per autoritats d'origen espanyol, llengua castellana i políticament centralistes que apel·laven a la força per a fer acomplir disposicions que tampoc eren sorgides ni de la base popular, ni del mateix territori català, sinó que procedien d'un aparell monàrquic criticat i blasmat. La resistència catalana, de forma imperceptible, com una repugnància natural a usar una llengua aliena, era habitual tot i que aquesta anava guanyant posicions en el món oficial i militar, judicial i periodístic avançant vers el món comercial, acadèmic i científic en un progrés forçat de posicions constants gràcies a normes i edictes, gràcies a obligacions com fer que el servei militar, en temps d'analfabetisme, fos escola obligada de llengua. Almirall donarà cos doctrinari en aquesta resistència i utilitzarà la premsa com a instrument essencial. Fins que la revolució del 68, amb la retirada dels Borbons, tingué, per al segle XIX, la mateixa ressonància i esclat popular que la proclamació de la República el 1931, al segle XX. En aquest marc

l'obra d'Almirall té un sentit crític i liberal que haurà d'acomodar arran de la dictadura que s'encetà amb el fracàs polític del Sexenni.

La bibliografia més política d'Almirall inclou, a més del tan citat i conegut *Lo Catalanisme* amb cinc edicions, les *Bases para la Constitución federal de la Nación Española y para la del Estado de Cataluña* (1868), que divulga la idea de la confederació que s'ha de basar en aspectes nous, un sotrac davant els mals que vénen de molt lluny, escriu el seu autor a la introducció. A *Idea exacta de la Federación. La República Federal Española (Datos para su organización)* passa revista a algunes de les atribucions o característiques dels organismes que haurien de tenir els catalans, des del Tribunal Federal fins a les atribucions dels estats federats (1873). Al *Discurso de l'Ateneo Libre* (1878) esbossa la memòria del curs passat i el programa del nou amb tot un conjunt de reflexions sobre el que caldria desenvolupar, de la ciència a l'ensenyament.

Un altre treball és *La Casa de Caridad de Barcelona. Trabajo en que se combate la traslación de la misma* (1879) que, amb la sèrie d'articles que publicarà sobre aquest organisme al *Diari Català* i altres tribunes, ens situa la seva experiència al capdavant d'aquesta. És l'única vegada que veiem un Almirall en la gestió de la cosa pública a part de la breu etapa de regidor del consistori barceloní.

Pel que fa als nombrosos discursos, segurament el dedicat a *Lo Cobden Club de Londres* (1886) i la *Poesia del Regionalisme* (1887), ambdós des del Centre Català, són dels que aporten més suggeriments on argumenta sobre tants aspectes encara avui per resoldre en la seva aplicació. Per exemple: com harmonitzar autoritat i llibertat? I com la unitat contra les varietats ha estat i serà sempre qüestió basada en la força. Textos polèmics o de resposta a l'atac com la *Contestación al discurso leído por D. Gaspar Núñez de Arce* (1885) en una llarga tirallonga d'escrits conjunturals de major o menor extensió i de parlaments públics que tindran el seu punt àlgid els anys vuitanta amb el Congrés Catalanista, la defensa de la llengua, el proteccionisme i el dret civil, el *Memorial de Greuges*, etc., fins a acabar el 1896, després de l'aturada de salut debilitada que el silenciarà el 1887, amb el discurs de l'Ateneu Barcelonès.

Pel que fa a articles, ultra els citats, esmentem la sèrie de *La Renaixença Cartes a mon amic C.* (1885), reeditades amb el títol *Aspecte polític i social del Renaixement català* (1901); les sèries de *L'Avenç*, anomenades literàries (1904) i les del *Diari Català* dels culturals i polítics apareguts pòstumament, les d'*El Diluvio (Explicaciones)*, 1881), *El Tiro federal suizo* (1883)... fins a arribar a *Escritos catalanistas*, que aplega fonamentalment articles de *La Imprenta*. Les sèries d'*El Estado Catalán*, *El Federalista* i el *Butlletí* i *La Veu* del Centre Català han estat poc treballades i tampoc han tingut sort en la recuperació del pensament i l'obra d'Almirall. Tant és així que, tret de dos llibres —*Lo Catalanisme* i *España tal como*

es— (en edició castellana) únics que es troben avui al mercat, tot el que s'ha publicat està exhaurit a més que la major part de l'obra és inèdita des que aparegué, fa més d'un segle, a la premsa. El poc que s'ha publicat, els articles de *L'Avens* a començament del xx o els del *Diari Català*, a final del mateix segle, estan exhaurits des del moment de l'aparició.

Si s'ha fixat que el fracàs polític d'Almirall, en explicació ràpida, és degut a l'absència d'una base social, aquella burgesia ideal mancada de catalanisme com assenyala Isidre Molas al recull d'estudis *Les arrels teòriques de les esquerres catalanes*, on afirma, però, que «obrí importants camins al pensament liberal modern a Catalunya i inicià el moviment plural del catalanisme polític». També hauríem de posar l'èmfasi en el caràcter adust i tancat, «más bien huraño que afable» en diu el seu amic, traductor i company de feines Cels Gomis a la necrològica que li dedicà a *Cataluña* l'octubre del 1904, la incidència de la seva obra fou, pensem, el contrari del tancament. De la mateixa manera que les gasetes de Renaudot arribaven al segle xvii de París a tots els racons de l'hexàgon gràcies a les reimpressions, els textos d'Almirall arribaven, tot i l'absència de base social i el seu caràcter d'antílder, a tot el país gràcies a la premsa. Fins i tot apareixen diaris com *Lo Catalanista*, a Sabadell, que reconeixen explícitament el seu mestratge i li són deutors de la idea motriu. Quan s'estudiï de forma sistemàtica la densa malla de publicacions periòdiques catalanistes de final del xix hom veurà la profunda incidència de les idees d'Almirall en la societat del moment tot i la forta obstrucció dels sectors conservadors i catòlics catalanistes, del món dinàstic aliè a la regeneració i fins i tot, com explica Àngel Duarte, no tots els republicanofederals eren catalanistes.

El 1873 Almirall és immers en els corrents positivistes, la seva dimensió a favor de l'observació és clara, ho exposarà al *Diari Català* uns pocs anys després amb plenitud i serà un dels aspectes més evidents de la seva posició en pro del regeneracionisme. Vol transformar el que veu, que és evident que no li plau. I és dels primers a fer-ho. En articles aplegats a *Escritos catalanistas*, a *Espanya tal com és*, a les descripcions, dures i contundents, de les novel·les, etc., tota una producció en la qual només el particularisme serà l'instrument per a rectificar el camí de decadència, immoralitat, ignorància i corrupció. El títol de l'article «La immoralitat d'Espanya» és prou gràfic de la permanència en la crítica almiralliana. Les constants al·lusions al comportament amoral dels polítics preocupats més de l'enriquiment personal que del servei col·lectiu fa de la crítica d'Almirall, fruit de l'observació, i feta des de la independència, una visió d'abast genèric, representant d'una societat crítica que hi troba un portaveu. Una observació de qui és ric, lliure, culte i amb aquella sensació de llibertat que atorga la independència econòmica a la qual s'afegia una energia personal, una sòlida formació que el menava a aquella independència moral de la qual parlarà, uns anys després, Joan Maragall. Almirall creu que el federalisme és la solució d'Espanya, que la

Espanya tal com és, de Valentí Almirall. Noves dades de l'assaig crític més destacat de la Restauració (1885)

regeneració només pot venir de les comarques, de la perifèria. De retruc hom resol la reivindicació de Catalunya des del 1714 sota un conjunt de discriminacions i la modernització —si per modernització entenem honestat pública— dels polítics espanyols.

1885: Espanya tal com és

Aquesta obra apareix en aquest marc general dels escrits d'Almirall en un nivell de coherència. Ho hem vist pel 1878 amb les novel·les i hi seguirà el 1887 i 1888 amb articles crítics. *Espanya tal com és* constitueix un retrat molt agressiu pel grafisme de l'exposició, alhora farcida d'anècdotes i alhora fustigament moral de la corrupció, sobre l'Espanya de la Restauració, escrit des de la crítica més nítida i alhora clara i entenedora. Teníem notícia que apareix a la prestigiosa *Revue du Monde Latin*, amb el títol «L'Espagne telle qu'elle est» i com a llibre, amb els articles revisats i ampliat, fins que consultant totes les edicions que publica la revista *L'Arch de Sant Martí* veiérem una sèrie d'articles que, amb el mateix títol però amb diferent signatura, ens acostava al contingut que ja coneixíem. Ho acararem i trobarem que era la mateixa obra. *Espanya tal com és* era *L'Espagne telle qu'elle est*. Ho localitzàrem mitjançant els almanacs o àlbums anyals de *L'Arch de Sant Martí*, on poguérem veure una nova edició: la primera que s'ha d'afegir a les conegudes.

Les edicions d'*Espanya tal com és*

A França van aparèixer tres edicions: la primera el 1886 a la *Revue du Monde Latin*, la revista llatinita, com a sèrie d'articles o fullet. Els autors que s'han ocupat d'Almirall esmenten que fou en una sèrie d'articles però Almirall parla de fullet. No hem pogut encara consultar la publicació per verificar-ho. La segona també el 1886, com a llibre, a Montpeller a la Imprimerie Centrale du Midi. La tercera l'any següent, el 1887, a París a cura del conegut editor Albert Savine, traductor, diu el mateix Almirall, al francès de *L'Atlàntida* de Verdagner. Apareix al costat de la quarta edició de *L'Allemagne intime* d'Enri Conti, la tercera de *La Russie juive* de Kalitz de Wolski i l'esmentada obra de Verdagner. Almirall, a la introducció, manifesta la ignorància que Europa té d'Espanya i el seu règim polític i social i tot el viatge esdevé un fresc del comportament arquetípic de l'elit governant i el poble ras, inculte i influenciable.

Espanya... apareix a Barcelona editada en castellà, traduïda del francès pel seu amic Cels Gomis. La publica López a Barcelona el 1886, l'any de l'apogeu d'Almirall amb *Lo Catalanisme*. Tanmateix havia aparegut, amb el pseudònim Un Espanyol i amb certesa manifestem que fou escri-

ta per Almirall i molt segurament sense traductor! Per què, si no, el pseudònim? Podem creure, i tot seguit ho demostrarem, que *L'Espagne telle qu'elle est* i *España tal cual es / España tal como es* (López publicà el primer títol i Jutglar el segon) són versions de l'original *Espanya tal com és*, que apareix per primera vegada publicat en català. Malgrat que en estudis recents s'escriu que «*L'Espagne telle qu'elle est* no va ser traduïda al castellà fins al 1972 per iniciativa d'Antoni Jutglar».⁴ Sembla que la de Jutglar és la tercera en castellà i no la primera. Davant les vacil·lacions i absències fixem-ho en una taula.

Taula 1. Edicions d'*Espanya tal com és*

Núm. d'ordre	Any d'ed.	Llengua	Format	Curador	Tribuna	Ciutat
1	1885	Català	Sèrie art.	—	<i>Arch de Sant Martí</i>	Barcelona
2	1886	Francès	Sèrie art.	—	<i>Revue du Monde Latin</i>	París
3	1886	Francès	Llibre	—	Imprimerie Centrale du Midi	Montpellier
4	1886	Castellà	Llibre	Cels Gomis	López	Barcelona
5	1887	Francès	Llibre	—	Albert Savine	París
6	1889	Castellà	Llibre	Fulgencio Menéndez	El Retiro	L'Havana
7	1915	Català	Llibre	Alexandre Plana	Soc. Cat. d'Edicions	Barcelona
8	1972	Castellà	Llibre	Antoni Jutglar	Seminarios y Ediciones	Madrid
9	1983	Castellà	Llibre	Antoni Jutglar	Anthropos 2a ed. ant.	Barcelona

En localitzar una nova edició, la primera que feia la número nou del total, podem gairebé tancar les principals edicions. Jutglar al·ludia a les diverses edicions que s'editaren en premsa espanyola sense esmentar capçaleres, tampoc es coneix en quines dates. Tornem a la primera en català. Ho fou a la *Biblioteca de L'Arch de Sant Martí*, llibres de la revis-

4. Josep PICH, *El Centre Català. La primera associació política catalanista (1882-1894)*, Carroja, Barcelona, Afers, 2002, p.144, dada que es repeteix a la segona edició del text: *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)* Vic, Eumo, 2004, p. 267.

ta homònima. No és conserva completa i no disposem tampoc de la sèrie de plec completa. De l'estudi dels capítols publicats es desprèn que *Espanya tal com és* fou escrita en català i no en francès o castellà. *L'Arch de Sant Martí* l'edità en català, com a llengua única que era de la revista, hi fou publicada el 1885 o sigui trenta anys abans de l'edició del 1915 que es considerava la primera edició en català.

D'aquesta primera edició mai no se n'havia parlat i per raons fàcils d'entendre. La revista és coneguda però no els anuaris que apareixen formats pel conjunt de fascicles o col·leccionables de l'època que es relligaven com a volum unitari. Ho fa la mateixa empresa de *L'Arch de Sant Martí* atès que les tres col·leccions vistes —conservades a la Biblioteca de Comunicació de la UAB, la Biblioteca Arús i la Biblioteca de Catalunya— són idèntiques en l'enquadrernació, amb la capçalera o logotip de la revista en la relligadura vermella i entre els tres centres podem estudiar els quatre volums (1884-1887).

Sobre la dificultat de conservació dels col·leccionables podríem afegir que fins i tot encara que es conegui i es publiqui la notícia de la seva existència la inèrcia d'apatia fa que el coneixement no arribi al conjunt de la comunitat científica. Fa només uns mesos aparegué a *Serra d'Or* la carta al director que rectificava que Bret Harte publicava els *Bocetos californianos* en català per primera vegada aquests darrers anys. Era un lector atent que indicava que havia aparegut un segle abans i precisament al col·leccionable o fulletó del *Diari Català*. En aquest cas l'errada era simplement ignorància atès que l'autor d'aquesta recuperació d'Harte no ho sabia. No s'havia llegit la relació d'obres que publicà el *Diari Català*, entre les quals hi havia aquests retrats del llunyà oest, com s'explicà a la biografia del diari que publicà l'Institut d'Estudis Catalans fa pocs anys o de les quals es dóna notícia en actes de congressos especialitzats.

Tornem a *Espanya tal com és*. Aquesta obra representa una dualitat que sintetitza el catalanisme polític d'Almirall. Es lliga amb les plataformes de caràcter catalanista contundent com és *L'Arch de Sant Martí* i alhora amb tribunes cosmopolites. És exemple de vinculació d'Almirall a les publicacions europees més avançades, a les revistes de categoria, atenent l'interès per les idees modernes i el domini d'idiomes que posseïa Almirall. No era un volum anual d'obsequi als subscriptors o als lectors, com, per exemple, editava, en aquells moments, el diari *La Renaixensa*. Deduïm que la dita Biblioteca era formada per un conjunt de plecs solts que es relligaven en volum anyal atesa la doble numeració, un per cada plec, i un altre en paginació, i a l'absència d'algun plec del volum relligat, la qual cosa permet pensar que els plecs relligats constituïen el volum difós a final d'any. Com a mínim aparegué durant un període de tres mesos atès el nombre (onze plecs) i la periodicitat setmanal de la publicació.

Vegem-ho amb detall. Tot l'origen rau en *L'Arch de Sant Martí*. Aquesta publicació neix el 1884 a Sant Martí de Provençals, és setmanal, creada i dirigida per Joan Serra i Sulé, en serà articulista polític Roca i Ferreres, promou una activa campanya en pro del moviment autonomista irlandès. Publicació important en l'àmbit ideològic del nacionalisme polític i de la societat culta del moment, tindrà llarga vida i notable incidència fins a la seva mort el 1892. Al llarg dels nou anys de vida assolirà una destacada circulació. Les seves setze pàgines, a una columna, aconseguiran notable eco: la veiem molt citada a les revistes del moment. El 1886 apareixen les nombroses adhesions al Missatge a Parnell, a Irlanda, amb constants relacions de noms on s'afegeix la professió i sobta, i molt, la nombrosa procedència popular —jornalers, paletes, pagesos, etc. El 1887 passà a bisetmanal i modificà el subtítol de «Periòdic polític» pel «Periòdic Regionalista».

La seva iconografia presenta els elements comuns de la premsa que aspira a la millora i a una nova llum —el sol ixent— amb la tradició de la imatge convencional de la identitat —les muntanyes de Montserrat— amb els nous elements del progrés industrial —amb fàbriques i xemeneies...— o del tradicional com una àncora i una enclusa sense menysprear els vegetals com espigues o branques d'olivera. Molts punts de contacte amb el que apareix a la capçalera també del *Diari Català* de tanta incidència en el moviment catalanista. Serra i Sulé, en fou director i propietari, ens diuen Joaquim Coll i Jordi Llorens, des del maig del 1884 fins al desembre del 1892, i membre del Consell Consultiu de Relacions de la Lliga de Catalunya 1887-1888. Fou, també, president del Centre Catalanista Provençalenc el 1887 segons els autors de l'útil i extens repertori dels quadres del catalanisme, però, afegim, ho era ja el 1886 segons llegim al setmanari que ens ocupa i també des de l'abril del 1880, almenys així consta en un comunicat al *Diari Català*. Serra té una bona relació amb Almirall. A la inaugural del Centre Català hi anuncia que el catalanisme ha de ser fort en política i que es presentaran a les eleccions municipals. Almirall parlarà tot seguit i, al costat de la reivindicació de la llengua i la projecció del catalanisme a Espanya i Europa, reclama una visió més intensa i oberta dels moderns federalistes: «ens hem compromès a assistir a la festa més popular d'Europa, al tiro federal de Suïssa». La lectura i el viatge, lectura de revistes franceses, viatges arreu, d'Andorra a Suïssa per conèixer les peculiaritats.

Almirall va escriure *Espanya tal com és* en una sèrie, per ara, d'onze articles vistos, que publicà com en el volum de les publicacions de *L'Arch de Sant Martí*. En aquesta revista hi trobem la seva signatura tot i que escadussera al costat de la revista. En els volums anyals trobem també una altra sèrie de dos articles també d'Almirall i signats amb nom i cognom: «La idea llatina y las renaixensas regionals» (1885). És una sèrie simultània amb la sèrie que ens ocupa d'*Espanya tal com és*. Per què

publica amb el pseudònim Un Espanyol la sèrie *Espanya tal com és*? Per què no n'utilitza d'altres que feia servir habitualment —*Lo Somatent, Diari Català...*— com per exemple Thales? Ho desconeixem. Sigui com sigui anem a veure la sèrie d'*Espanya tal com és* que apareix a *L'Arch de Sant Martí*. Hi apareixen, doncs, onze fragments:

Taula 2. Articles d'*Espanya tal com és* a *L'Arch de Sant Martí*

Núm.	Numeració al plec	Paginació
01	I	225-228
02	[I bis]	233-236
03	II	241-245
04	III	265-269
05	[III bis]	273-277
06	IV	281-284
07	[IV bis]	289-292
08	V	297-301
09	VI	361-363
10	[VI bis]	369-373
11	VII	385-389

Atesa la presència d'índexs així com la numeració i l'extensió, similar sempre en tots, constatem que apareixen, en el decurs de 1885, només onze textos. Hem pogut localitzar la major part dels textos inicials però ens falten els finals corresponents al capítol XI (en numeració de l'edició castellana) i fins al XVI corresponents a les conclusions. No els hem vist en els volums relligats.

Tot plegat és una conseqüència de la dificultat que suposa cercar en col·leccions de difícil accés. Cal veure que són molts pocs els exemplars de l'àlbum anual que es conserven. Els que hem vist són procedents de col·leccions relligades per l'editor. Disposen d'una excel·lent presentació, mentre que a les revistes no es conserven els plecs o fulletons exactament igual que al *Diari Català*, en què a cap col·lecció hi ha els seus fulletons que si es conserven relligats per algun lector, en aquell moment no hi havia biblioteques públiques, encara que fos en només un sol exemplar, que era el cas del *Viatge* de Darwin amb només un exemplar a la Biblioteca Arús fins que en vàrem localitzar, ben relligat al final d'un volum relligat amb diverses obres, i mal catalogat —només hi havia la

primera obra de les dues que s'havien relligat—, un segon exemplar a la Biblioteca de Catalunya, quan arreu fins a l'edició facsímil que patrocina la Diputació de Barcelona s'escribí que era l'únic exemplar, fins que localitzàrem, arran de l'elaboració de la nostra tesi doctoral, quan catalogàrem les publicacions catalanes del 1879-1881, un segon exemplar. Aquests fascicles no són tots els que es voldrien. Sèries incompletes, de fulletons o de revistes, fet que ens desplaça per l'absència d'una política hemerogràfica de preservació del ric patrimoni documental que representa la premsa periòdica. Aquesta falta la trobem no només a final del XIX sinó que arriba fins als anys vint, on no trobem els articles de Companys a *La Terra* o *La Lluita* o fins i tot el diari clandestí *L'Hora de Catalunya*, que s'editava durant el franquisme i del qual el malaguanyat Joan Crexell ens feu conèixer la seva incidència i manca de col·leccions.

Tornem a *L'Arch de Sant Martí*. En aquesta revista Almirall encara hi enviarà posteriorment més textos, un sobre Irlanda, quan ja s'enfronten arran de les disputes entre el Centre Català de Sabadell i el de Barcelona. En els postulats que es defensen la revista opta per la base del Centre Català i engega Almirall al botavant amb el contundent editorial «Bon vent!» atès que es configuren unes ruptures en les quals ni Almirall —agreujada la malaltia la seva imatge se'n ressentí: no publicarà res més des d'aquesta data— ni el Centre Català —esmorteït— tornaran a ser els mateixos mentre noves organitzacions i figures com el Centre Escolar Catalanista i Folguera i Duran o Enric Prat de la Riba emergiran. La revista atacarà durament Almirall des del 1887.

El 1885 la revista publica els discursos del Restaurant Martín a la comissió que anà a lliurar al rei la Memòria acordada en la reunió de Llotja. Parlen Eusebi Güell, Valentí Almirall i Marià Maspons i Labrós. Era el número 50 corresponent al 5 d'abril de 1885. El 24 d'octubre de 1886 s'informa de la sessió inaugural del Centre Català i es reproduïx un altre parlament d'Almirall. També el 1886 (núm. 206), el 25 de novembre, el qualifiquen de «distingit amic» i es declaren, com Almirall, no separatistes, però, amb subtileses a les quals la censura no és aliena, el director Narcís Roca i el redactor Sebastià Farnés estan processats, i en fiança carcerària, diuen que ho seran (com al continent americà) amb «llagrimas als ulls» però «de vosaltres depèn». La sintonia entre Almirall i la revista és plena. El 1887 apareix «La rahó del regionalisme» (núm. 249 del primer de maig) i «A Irlanda» (núm. 275 del 7 d'agost). Només uns dies després, el 28, un editorial «Bon vent!» expressa la citada ruptura amb Almirall. El grup de *L'Arch de Sant Martí* havia donat a conèixer les posicions del Centre Català de Sabadell enfrontat al de Barcelona. Comença la davallada d'Almirall en aquesta publicació. El 1885, no obstant això, hem vist per la visió de les col·laboracions, que és en un moment d'apogeu i d'harmonia en la seva vinculació a la revista. La publicació d'*Espanya tal com és* esdevé una col·laboració de normalitat.

La primera edició d'*Espanya tal com és*

L'Arch de Sant Martí. Periòdic Regionalista inclou en el seu llibre anyal corresponent a 1885, i després d'una portada en la qual veiem sota l'arc de Sant Martí des d'una enclusa, una paleta de pintura a una roda dentada fins a llibres amb la paraula «Història»: és la *Biblioteca de l'Arch de Sant Martí*. Coneguda com *Biblioteca Artística Literària de l'Arch de Sant Martí*. Una col·lecció semblant a la del *Diari Català*, *La Renaixença*, *La Vanguardia* o la d'*El Poble Català*. Biblioteques, totes amb especificitats pròpies, la del *Diari Català* és un fulletó que es relliga, la dels altres tres volums tancats. La de *L'Arch de Sant Martí* és repartida en encartaments i d'ací la dificultat del seu contingut i el desconeixement que es tenia d'aquesta edició fins a la constatació en identificar el seu contingut malgrat el pseudònim de la firma Un Espanyol; d'altra banda molt admirallà pel contingut, no pas pel que significaria avui pels unitaristes. El discurs d'Almirall és net: si un llibre parla d'Espanya qui el signa pot posar-hi d'autor un espanyol i així té més autoritat més enllà del llibre descriptiu de viatges tant d'actualitat aleshores. Hem trobat exemplars de les edicions de 1884, 1885, 1886 i 1887, els quatre volums, només a la Biblioteca de Catalunya, l'Arús i la de Comunicació de la UAB i no pas totes les col·leccions en totes les biblioteques i, per més dissort, no tots els volums relligats d'època són íntegres.

Disposem així de cinc evidències relacionades amb *Espanya tal com és* que podem deduir, i amb tota evidència, del que hem estudiat. Són:

1. L'obra té una primera versió original en català. No fou escrita en francès sinó en català. Fou publicada a mesura que s'anava publicant d'acord amb el to d'Almirall molt partidari de la redacció apressada, redactada amb la ràpida ploma nerviosa del periodista activista.

2. La primera tribuna on apareix no és la *Revue du Monde Latin* sinó *L'Arch de Sant Martí*.

3. No fou publicada el 1886 sinó el 1885. En la fixació de la seva obra i l'estudi de la mateixa és fonamental la data per la fertilitat d'aquests dos anys en el conjunt de l'obra d'Almirall.

4. El seu contingut fou ampliat en altres edicions posteriors i recollit. La primera edició però fou respectada íntegrament, sense corregir.

5. La primera edició aparegué signada amb el pseudònim: Un Espanyol.

En conclusió, i pel que fa a les edicions, podem constatar com durant un segle s'han utilitzat per estudiar Almirall edicions que no eren la primera i que, a més, com demostrarem eren poc fiables pel valor de la traducció, discutible com veurem. Així s'ha utilitzat el castellà i el francès per a divulgar una obra important d'Almirall. Quan s'ha editat, el 1915,

s'ha retraduint, o sigui la traducció al català procedia d'una versió d'un original no consultat (!). S'ha arribat a traduir al català quan es disposava del mateix original. La mort d'Almirall el 1904, l'absència d'hereus sensibles, la falta de relacions entre Alexandre Plana i les persones que poguessin tenir la documentació d'Almirall féu la resta.

L'errònia segona edició catalana i la projecció francesa i castellana

Les traduccions d'*Espanya tal com és* no han tingut gaire bona fortuna. Destaquem només com la primera francesa fou poc coneguda i com la segona catalana mal feta. Ens n'adonem fàcilment amb l'estudi d'un fragment. Veurem el que representa aquest fet d'usar versions de traduccions si fixem l'atenció en un sol paràgraf seleccionat a l'atzar. Fixem-nos en les diverses edicions: el veurem a dues versions franceses i quatre de castellanen. Comencem per les versions franceses que coincideixen plenament, tant la de Montpeller com la de París, tret de la puntuació, especialment en la separació en punts seguits i punts i a part.

Diuen:

Mais, peu après avoir quitté Vitoria, le décor change subitement. Les arbres disparaissent presque entièrement et les montagnes se présentent sèches et dénudées. La terre est jaune; les villages aussi jaunes que la terre. On ne trouve plus de voitures confortables dans les gares; les rutes carrossables deviennent rares et mal entretenues. C'est que l'on est sorti des provinces basques pour entrer dans la Vieille-Castille: on est en pleine Espagne (p. 21 de l'ed. Montpeller, 1886).

Mais, peu après avoir quitté Vitoria, le décor change subitement.

Les arbres disparaissent presque entièrement et les montagnes se présentent sèches et dénudées. La terre est jaune; les villages aussi jaunes que la terre. On ne trouve plus de voitures confortables dans les gares; les rutes carrossables deviennent rares et mal entretenues.

C'est que l'on est sorti des provinces basques pour entrer dans la Vieille-Castille.

On est en pleine Espagne (p. 52 de l'ed. París, Colin, 1887).

Anem a les diverses versions castellanen. Comencem per la primera de Barcelona del 1886, traducció de l'original francès per C.[els] G.[omis] que publica López i la de l'Havana d'El Retiro el 1889. La cubana seguirà fidelment la barcelonina. Són idèntiques fins i tot en notes, cursives, puntuació, etc. Almirall escriu:

Mas una vez salidos de Vitoria, la decoración cambia repentinamente. Los árboles desaparecen por completo y las montañas se presentan áridas y despobladas. La tierra es amarilla y los pueblos son tan amarillos

como ella. Ya no se ven buenos coches en las estaciones; las carreteras van siendo escasas y mal conservadas. Es que hemos salido de las provincias vascas para entrar en Castilla la Vieja: estamos en plena España (p. 18 de l'ed. Barcelona, López, 1886 i p. 25 de l'ed. l'Havana, Imp. El Retiro, 1889, respectivament).

Gairebé un segle després apareix una nova edició que ha capgirat les anteriors: fins modifica el títol d'*España tal cual es a España tal como es*. És a cura de Rosario Fernández-Cancela, en edició que dirigeix Antoni Jutglar, i que tradueix d'un original francès; apareix el 1972 i repeteix edició el 1983. Escriu:

Pero a poco de haber dejado atrás Vitoria, el decorado cambia bruscamente. Los árboles desaparecen casi por completo y las montañas se ven secas y despobladas. La tierra es parda y los pueblos tan pardos como la tierra. Ya no hay coches confortables en las estaciones, y las carreteras son cada vez más escasas y peor cuidadas. Es que hemos salido de las provincias vascas para entrar en Castilla la Vieja. Estamos en plena España (p. 72 de l'ed. Barcelona, Anthropos, 1983).

Res a afegir, simple continuïtat. Anem a les edicions catalanes.

A la primera versió, a l'edició que Almirall escriu i que considerem la font essencial:

Però, poch després d'haver sortit de Vitoria, la decoració cambia sobtadament, los arbres desapareixen del tot, ó poch se'n falta y las montanyas se presentan secas y nuas. La terra és groga; los pobles grochs com la terra. Ja no's troban carruatges cómodos en las estacions; las carreteras se van fent raras y mal conservadas. És que s'ha sortit de las provincias vascas per entrar en Castella la Vella, ja'ns trobém en plena España (p. 268 de l'ed. *L'Arch de Sant Martí*, 1885).

Fins ací plena coincidència en tot. A l'edició de la Societat Catalana d'Edicions el traductor que no consta, com tampoc la data, i que es considera del 1915, i que podria ser d'Alexandre Plana, autor de la introducció, es publicà la nota «L'Almirall publicà aquest escrit en francès en la *Revue du Monde Latin* l'any 1886» en començar la traducció i no esmenta res d'altres versions anteriors. La traducció diu:

Però un cop sortits de Vitoria, la decoració queda de sobte canviada. Els arbres desapareixen quasi per complet i les muntanyes se presenten àrides i pelades. La terra és groga i els habitants són tan grocs com ella. Ja no es veuen bons cotxes en les estacions; les carreteres van essent escasses i mal conservades. És que hem sortit de les províncies basques per a entrar a Castella la Vella: estem en plena Espanya (p. 95. de l'ed. Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, [s. a.]).

Un autèntic trasbals, amb profunds canvis és la versió catalana, l'única fins avui encara existent després de la ignorada i desconeguda del 1885. A l'esmentat fragment que hem vist en les versions en castellà

es presenta amb un sabor d'escriptura treballada: és obvi que procedeix de la versió francesa i no de la catalana. Els canvis són notables i no afecten la simple fidelitat de mots sinó el contingut que resta desvirtuat i altera profundament el sentit de l'autor en modificar la fidelitat del text. Ras i curt: la segona edició en català no és fiable. Sap greu que s'hagués fet una (mala) traducció d'una versió francesa quan s'havia d'utilitzar la primera catalana. Es desprèn que si ens fiem del color groguenc de la població estem a la Xina o al Vietnam. L'absència de vehicles vol dir absència només de taxis. No de tots els vehicles. En conclusió, d'una edició francesa es passà al castellà i d'aquest al català. En català llengua n'apareixen dues versions i disposem d'una versió contemporània en vida d'Almirall.

El batibull d'edicions de l'època, en impressions sense importància venal, o sigui només amb finalitat política reivindicativa, i per a un escriptor ric a qui no preocupaven els drets d'autor, a diferència de molts contemporanis seus, com Jacint Verdaguer, que els reclamava amb necessitat, obliga a indicar que hi havia una relativa llibertat de l'editor per fer i desfer. Una epístola d'Almirall ens ajuda a situar el procés de les nombroses edicions. A final del 1888 rep una carta de Cuba d'un lector apassionat pel llibre, és Fulgencio Menéndez, que li diu que sense ser editor vol difondre l'obra havent quedat corprès per la gosadia i l'eficàcia del retrat de l'Espanya de la Restauració que fa Almirall. Aquest li contesta i la carta ens resol, de forma nítida, el garbuix d'edicions, atès que és el mateix Almirall qui ho explica i amb detall.

Transcrivim del pròleg de l'edició cubana una explicativa carta:

Muy señor mío y de toda mi consideración: En contestación á su muy grata del 7 pasado, debo manifestarle que le autorizo para reproducir en esa mi folleto *La España tal cual es* pues en ello me hará un verdadero obsequio.

Supongo que el folleto que Vd. tiene en su poder y al que Vd. se refiere es la traducción de los artículos que publiqué en la *Revue du Monde Latin* de París, editada por la casa López de esa.

Debo empero advertir a Vd. que después amplié la dicha obra convirtiéndola en un libro que editó la casa Albert Savine (Nouvelle Librerie Principal, rue Dronot París, cuya edición francesa no ha sido todavía traducida al castellano. Aprovecho la ocasión para ofrecerme de Vd. seguro servidor y afectísimo. QBSM. Valentí Almirall.

Trobaríem molts altres exemples però ens hem centrat en només un i tanquem aquesta notícia d'una important obra sobre la crítica a l'Espanya de la Restauració i sobre com Almirall entén Catalunya dins l'Estat amb una altra referència de l'escàs valor de la traducció catalana.

Al capítol VI —la numeració canvia segons les edicions— a la nova edició, la primera catalana, que hem localitzat, de *L'Arch de Sant Martí* lle-

gim: «Hem dit en una altra banda que Espanya ja no és el país clàssich de las manolas, dels arrieros y dels frares grassos.» Plana ho tradueix per: «Hem dit anteriorment que Espanya ja no és el país clàssic de les manolas, dels traginers i dels frares sanguinaris;» (p. 125 de l'ed. de 1915). A l'edició castellana que segueix la versió de Cels Gomis, que tradueix de la francesa, es diu: «Hemos dicho que España ya no es el país clásico de las manolas, de los arrieros y de los frailes mugrientos.» (p. 123 ed. cast. de 1983). En què quedem: «grassos», «sanguinaris» o «mugrientos»? Si es seguís la primera versió aquests dubtes foren esvaïts. Arriben a extrems grotescos. Quan Almirall denuncia al comte de Romera per vendre al *New York Times* el tractat de comerç entre Espanya i els Estats Units, a l'edició de Plana llegim 10.000 pessetes (p. 135) i a la castellana de Jutglar 10.000 francs (p. 147). En què quedem? A cada pàgina hi ha variacions.

Conclusió

Aparegué per primera vegada en català el 1885 i no el 1915, no en coneixem cap altra versió i és amb Alexandre Plana que es traduirà al català, i es publicarà sense data a la Societat Catalana d'Edicions. En el decurs de l'agitat segle xx no tornarà a ser editada fins al 1972 i 1983 a Madrid per Seminarios y Ediciones i a Barcelona per Anthropos respectivament, de la mà, les dues edicions, d'Antoni Jutglar, que la va fer conèixer simultàniament als seus estudiants de la UAB aquell 1972 i on vàrem tenir la sort de comptar-nos-hi i conèixer aquest formidable text de denúncia. La contundència de la crítica és tant forta que malgrat el pas d'un segle, Jutglar no pot publicar aquest títol —en present— per la presència el 1972 del franquisme censorador i ha d'afegir, explica a la seva introducció, al títol *España, tal como es* el comentari «explicatiu» sobre «La España de la Restauración» per tal que «nadie pudiera creer que habíamos fabricado un panfleto para criticar». O sigui que ningú entengués que s'al·ludia al franquisme quan es criticava l'excessiu pes de l'exèrcit o el paper de la capital o l'Estat que privava la perifèria d'un camí de llibertat en el seu desenvolupament.

Almirall oblida les il·lusions de la revolució del 68, de la construcció d'una nova societat on es respectés la llibertat de les persones, la igualtat dels territoris. El crit de «Lasciate ogni speranza» amb què clou sovint les seves activitats encarna durament la dissecció amarga i àcida de la visió de la realitat. Es recullen les frustracions del 1873 quan s'acaba la Primera República, quan el diari *El Estado Catalán* tanca la seva existència, es pateix la ruptura entre l'Estat que no respecta la identitat catalana i la ciutadania que veu en el catalanisme una proposta útil a considerar més enllà de la recreació poètica o la dimensió historicista.

Què hi ha a *Espanya tal com és* que despertí tanta expectació com veiem pel nombre d'edicions i alhora tanta prevenció? L'assaig consta de setze capítols on, en forma de viatger que penetra en el territori, cospa les diferències geogràfiques i de caràcter dels diversos grups majoritaris de l'Estat. Fa una llarga parada a la capital de l'Estat, on es fixa en els polítics, els partits, el règim parlamentari, i tot seguit esbossa sectorialment l'anàlisi de l'exèrcit, de l'Administració pública, de la vida urbana i rural, de la vida material, així com de la intel·lectual i moral, com agradava de dir a l'època. La crítica és dura, cruel, sarcàstica i no deixa res en el tinter: l'increment del deute públic (primer país del món pel valor d'aquest), l'ample de via ferroviària (estalvi segons els militars, d'una invasió), la invasió de capital estranger (totes les mines estan en mans de societats de propietat no espanyola).

Almirall vol que els parlamentaris i polítics cobrin uns honoraris per evitar les corrupcions i influències. Pensa que cal, amb urgència, una renovació de l'ensenyament. L'analfabetisme és majoritari i sense la seva extinció l'endarreriment serà el pare de tots els vicis nacionals. Apunta, com sempre fa, aspectes polítics. Critica els polítics que exploten en profit seu l'odi a l'absolutisme i que acusen de carlista al qui s'oposa als seus designis. Seria un procés similar acusar els nacionalistes de terroristes i ací no passa res. Textualment diu com en nom de la llibertat se'ns despulla de la llibertat. La concomitància, a escala planetària, és tan íntima que no resistim a esmentar-ho. Adreçat a un públic francès posa l'èmfasi en l'esclavitud de Cuba, jornades de vint (!) hores, la llei de fugues, que seguirà fins a final del xx, en fi l'argot de «manola y pandere-ta, chanchullo y pronunciamiento...» de l'Espanya cañí. L'amenitza amb enginy amb les figures arquetípiques de Juan Tenorio al Quixot, inclou diàlegs imaginaris amb els companys de viatge, etc., i configura una dimensió àcida on qualifica Espanya de decrepita i miserable, amb una debilitat crònica per la intel·ligència retrau que el país dels advocats i teòlegs no té cap obra publicada d'aquestes matèries important i ha de recórrer a les traduccions si vol que facultats i seminaris puguin ser focus de docència seriosos. Denuncia també el caràcter somiador, per la influència musulmana, i conclou que només la destrucció de la uniformitat i l'autoritarisme podrà menar a una vida política i social diferent.

La revista *La España Regional* de la mà de Francesc Romaní i Puig-dengolas —l'autor d'*El federalismo en España* manifesta que l'hegemonia de Castella és perjudicial per a Espanya— acusa⁵ l'embat d'Almirall. Li reconeix la raó però vol la concòrdia d'un reformisme. Clarament afirma: «ofrece una pintura de la corrupción política y administrativa en que se halla sumida nuestra pobre España, pintura que podría complementarse escudriñando los misterios que se encubren bajo el velo de la

5. F. R. P. [Francesc ROMANÍ PUIGDENGOLAS?], «La España tal cual es», *La España Regional*, vol. I (any I, 1886), p. 437-438.

administración de justicia. El cuadro del Sr. Almirall, con ser exacto no representa más que la corteza de la vida española, pues en el fondo de ella subsiste y florece la vida familiar, con tanta robustez; que su virtud es bastante para repeler la gangrena de esa capa social que la envuelve, y que el Sr. Almirall describe con destreza suma [...] la gran masa familiar española permanece todavía adicta a las buenas tradiciones, lo cual hace posible que en frente del cuadro del Sr. Almirall pueda dibujarse otro de figuras, formas y colores simpáticos y consoladores. [...] juzgamos que el cuadro del Sr. Almirall con ser verdadero *prima facie*, no es comprensivo de la España en lo fundamental, y por lo mismo confiamos que si se logra cambiar esa corteza que la cubre, según intenta el regionalismo, la parte sana é interna de nuestra España la envolvería con un ropaje nuevo, sanificándola y embelleciéndola por obra y gracia de esa antigua virtud generativa, que todavía alienta todos los senos de la patria española.»

La crítica periodística abunda a atorgar a *Espanya tal com és* un valor destacat i Roca i Roca o Mañé i Flaquer, manifesta Carrera i Pujal, s'impliquen donant suport a la necessitat clara de regenerar-se, vint anys abans del crit oficial. Núñez de Arce, que entén força els plantejaments d'Almirall, qualifica aquesta obra d'assaig moral mentre veu l'agressivitat de *Lo Catalanisme* com la resposta a les prohibicions d'un segle que tan bé ha explicat Francesc Ferrer a *La persecució política de la llengua catalana* davant la vitalitat absoluta del seu ús popular com ha exposat Pere Anguera a *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*.

Concloem. L'obra és una dissecció, farcida d'exemples, alguns dels quals són vistos pel mateix autor, confessa, per exemple, que usa el nom del seu pare, ja traspassat, per fer-lo votar en la corrupció habitual dels qui no creuen en el parlamentarisme i l'aprofiten en benefici propi. Almirall vol que canviï Espanya, que es transformi, que millori adaptant-se a un ideal d'objectivitat social i política eliminant el to que tenen les grans paraules —tan cares als espanyols— i baixant a la vida quotidiana dels pressupostos, la decència, el servei públic.

Després de llegir aquesta obra, igual que tota l'articulística o les dues novel·les polítiques, el regust que queda al lector és tan insà i desagradable que entén el fàstic que produeix a Almirall un règim polític i l'ànsia per renovar-lo. D'ací el constant esperó que té tota la seva vida Almirall en la voluntat d'escriure i promoure per canviar el país vers cànons de modernitat seguint el pensament lliure on regni la llibertat.

A l'edició que preparem de les obres completes d'Almirall, per l'Institut d'Estudis Catalans i sota la supervisió del seu editor, doctor Albert Balcells, naturalment seguirem el criteri de màxima fidelitat conceptual al discurs del polític i periodista. També de respecte i seguiment a la normativa de la llengua, pel que fa a puntuació, accentuació, etc., essent

seguidors de la màxima del llenguatge en l'ideari del *Diari Català* quan Almirall escrivia que procurarem ser correctes en l'ús, sense caure en la grolleria del vulgarisme ni en l'enfosquiment del cultisme elitista. Pel que fa al contingut en acostarem a la primera edició original que ampliarem amb l'estudi de les posteriors. Les felices coincidències dels darrers temps com la localització de l'original de *Lo Catalanisme*, la recerca de l'obra d'Almirall per l'encàrrec que ens féu el 1986 el Centre d'Història Contemporània de Catalunya, i que enllestírem el 1989; la localització d'aquesta primera edició d'*Espanya tal com és* ens permeten albirar la realització d'aquests volums de les obres amb extraordinàries perspectives d'èxit. Falten exemplars d'algunes poques col·leccions, com ara *El Nuevo Mensajero* de Vilanova i la Geltrú o de fullets. Tanmateix, podrem conèixer pràcticament tot l'Almirall publicat destacant especialment els set-cents articles. L'edició ens mostrarà un periodista de raça que forja el catalanisme polític mitjançant la paraula escrita als mitjans de comunicació tot i usar-la eficaçment en discursos i conferències.